

М. О. Котелюх

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри тактичної та спеціальної
фізичної підготовки факультету № 3
Харківського національного університету
внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0003-3640-6793

ПОНЯТТЯ ПРАВОПОРЯДКУ В СУЧАСНІЙ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІЙ НАУЦІ

В статті йде мова про понятійно-категоріальний апарат правопорядку. Розглядаються різні погляди дослідників на етимологію правопорядку, зміст цього поняття. Підкреслюється думка, що погляди на поняття правопорядку піддаються змінам через, власне, розвиток суспільства, його поглядів на суспільні відносини, права людини, правову державу тощо. В статті також розглядається проблематика співвідношення понять «право» та «правопорядок», наголошується на думці А. Крижановського, що не дивлячись на різні підходи щодо співвідношення права і правопорядку, право без правопорядку не матиме реального втілення у життя людей, а правопорядок неможливий без права. Акцентується увага на думках дослідників, що забезпечення правового порядку відбувається не виключно державою, тобто правоохоронною діяльністю держави, системою правосуддя, але й за підтримки громадянського суспільства, не можна зводити поняття правопорядку лише до стану реалізації законності. З цього приводу наводяться позиції дослідників, що правопорядок виступає метою діяльності держави й пов'язаний з реалізацією принципу законності. Правопорядок не може існувати без громадянського суспільства, де громадяни розглядають сам правопорядок, правову державу, демократичну державу як значну цінність і надбання, як такі явища, що забезпечують їх комфортне і цивілізоване існування, власне, у такому суспільстві і державі, тому дотримання соціальних, правових у тому числі норм й активна позиція із забезпечення дотримання таких норм іншими є запорукою існування правопорядку. Вказується на визначенні правопорядку як стану суспільних відносин, за якого відповідно до правових норм забезпечуються повноцінно і всебічно права та свободи усіх суб'єктів права. Правопорядок дослідниками як певний ідеал, до якого суспільство та держава мають розвиватися, водночас, і як стан реальних суспільних відносин, за яких усі суб'єкти права можуть реалізувати свої права.

Ключові слова: правова держава, громадянське суспільство, суб'єкти права, правопорушення, права та свободи, суспільні відносини.

Постановка проблеми. Для будь-якої правової держави питання правопорядку має займати одне з ключових місць. Звісно, кожна правова, демократична ліберальна держава має підтримувати правопорядок всередині себе, щоб, власне, так характеризуватися, як зазначено вище. Питання правопорядку, на нашу думку, достатньо складне й багатогранне, задля його забезпечення та підтримання, існування такого явища в державі, необхідно детально розбиратися в сучасній правовій науці й у понятійно-категоріальних аспектах. Як слушно вказують деякі дослідники, погляди на зміст такого явища, як правопорядок, уявлення про таке явище може змінюватися відпо-

відно до розвитку і трансформації конкретного суспільства. Саме тому проблематика поняття правопорядку не буде втрачати своєї актуальності, оскільки прогрес не стоїть на місці, й це стосується не лише технічного прогресу, але й поглядів на існування громадянського суспільства, правової держави.

Стан опрацювання. У питання понятійно-категоріального апарату «правопорядку» у правовій науці здійснили внесок науковці: В. Гаращук, В. Колпаков, А. Крижановський, Т. Подорожня, П. Рабінович, О. Скакун, Ю. Шемшученко, та ін.

Мета статті полягає у визначенні поняття правопорядку як важливої категорії адміністративно-правової науки.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, розпочати дослідження варто із висвітлення питання співвідношення у науковій літературі таких категорій, як «право» та «правопорядок». Дослідник Л. Крижанівський зауважує, що ототожнення права та правопорядку має значне історико-правове коріння, що пояснюється емпіричним та теоретичним підґрунтям й «тільки притаманним філософії і теорії права метафоричним сприйняттям права і правопорядку («право – це певний порядок життя суспільства», «правопорядок – це право у дії») [2, с. 12]. Хоча, як зауважує Л. Явич, диференціація правопорядку у самостійне юридичне утворення відбулося відносно пізно через трансформацію уявлення про право (коли під правом більше не розглядали фактичний порядок відносин і з'явилося об'єктивне право, яке стало виражатися у розгалуженому законодавству держави, водночас. Л. Крижанівський підкреслює, що ототожнення права з правопорядком найбільш виразно проявилось якраз за часів «соціалістичної юриспруденції», тобто у правовій науці за часів Радянського Союзу. А. Крижановський виголошує думку, що не дивлячись на різні підходи щодо співвідношення права і правопорядку, право без правопорядку не матиме реального втілення у життя людей, а правопорядок неможливий без права, оскільки навіть якщо така категорія, як «порядок» буде забезпечений, то це буде не правопорядок, тому правопорядок можна називати складовою права (у певному сенсі), тобто як втілення норм права у суспільних відносинах, також як досягнення мети права, тобто забезпечення свободи і, що головне, справедливості, що є підґрунтям впорядкованості та безпеки існування окремих індивідів та суспільства загалом [2, с. 17–18].

Наприклад, А. Закарян вважає що правопорядок якраз є реалізованою системою права, у свою чергу Т. Подорожна розглядає важливу ознаку правового порядку – що він заснований на реалізації норм права, тобто правовий порядок заснований на нормах права, таким чином він є своєрідним результатом реалізації нормативно-правових актів [5, с. 77–78]. А. Віссаров з цього приводу пише, що право має ототожнюватися із законом, тобто з реалізацією будь-якого закону, що у підсумку дає «правопорядок», Т. Подорожна з цього приводу робить зауваження, що у таких трактуваннях здебільшого на увазі розуміється таке поняття, як законопорядок. Але ж, звісно, законопорядок не можна отождествлювати з правопорядком [5, с. 77–78].

Погоджуємося із думкою К. Поповича про те, що правопорядок є складним явищем, багатограним у правовому та соціальному аспектах. Водночас, автор вказує на таку думку, що правопорядок, ймовірно, взагалі не існує на практиці, а теоретичні розробки щодо змісту поняття такого явища постійно знаходяться у процесі появи нових наукових знань через зміни в процесі розвитку правового буття суспільства [7, с. 20]. Можливо, дослідник розглядає правопорядок з ідеалістичних поглядів, на кшталт, як деякі правники, теоретики і філософи розглядають правову державу не як щось реальне, а як ідеал, для досягнення якого постійно треба докладати зусилля. Звісно, в будь-якій державі світу, яка б вона ідеальна не була, з ліберальною демократією у поєднанні із правовою державою, або тоталітарним режимом, завжди будуть існувати порушення правил певних суспільних відносин, врегульованих соціальними нормами або нормативно-правовими актами. В нашому розумінні порушення правопорядку у сталих розвинених державах та їх суспільствах буде завжди існувати, але такі явища мають бути виключеннями з правил, не мати системний характер, а всі зусилля держави і суспільства мають докладатися до якнайшвидшого і справедливого відновлення порушених прав і свобод. Натомість, вже не коректно застосовувати термін «правопорядок» до держав і суспільних відносин, що там склалися, де порушення прав людини мають системний характер. Такого явища не існує в такому випадку.

Зауважимо, що, наприклад, щодо складності понятійно-категоріального визначення «правопорядку», А. Крижановський у докторській дисертації наводив тезу про необхідність розмежування понять «правопорядок» і «правовий порядок», оскільки на його думку вони мають різне смислове навантаження, оскільки правовий порядок виступає фактично існуючою практикою плину правових відносин і процесів, які виникають між людьми та соціальними групами, він характеризує не те, що декларується, а реально працюючі й такі, що приймаються суспільством процедури та механізми правового буття [3, с. 19].

Сам правопорядок вчений розкриває наступним чином: «Правовий порядок має визначатися як цілісний, внутрішньо узгоджений правовий результат, який утворюється масовою правозначущою поведінкою, правовими відносинами, реалізацією права, його належним правозастосуванням і створює той сприятливий

суспільно-правовий стан (клімат), який є необхідним для цивілізованого існування людини в рамках сучасного суспільства. Разом із тим, сучасний правовий порядок – це стан упорядкованого, безпечного і передбачуваного правового буття індивідів, соціальних груп і всього суспільства, який формується, відновлюється і змінюється в соціальних рамках та на основі усталено-динамічної системи правових координат (ціннісно-нормативної системи, зразків і моделей поведінки, поширених у суспільстві видів правових відносин), забезпечується суспільною легітимацією та нормотворчою, правоохоронною діяльністю держави, функціонуванням системи правосуддя за активної підтримки громадянського суспільства» [3, с. 30]. Акцентовано увагу на тому, що вчений абсолютно слушно вказав на забезпечення правового порядку не лише зі сторони держави, тобто правоохоронної діяльності держави, системою правосуддя, але й за підтримки громадянського суспільства. Ми також вважаємо, що правопорядок не може існувати без громадянського суспільства, де громадяни розглядають сам правопорядок, правову державу, демократичну державу як значну цінність і надбання, як такі явища, що забезпечують їх комфортне і цивілізоване існування, власне, у такому суспільстві і державі, тому дотримання соціальних, правових у тому числі норм й активна позиція із забезпечення дотримання таких норм іншими є запорукою існування правопорядку.

Достатньо поширеним у науковій літературі є розуміння поняття правопорядку як стану упорядкованості правом суспільних відносин. На думку К. Попович, це дозволяє розглядати правопорядок лише у вузькому сенсі, оскільки правопорядок охоплює набагато більше різних ознак і складових [7, с. 20].

У радянські часи, наприклад, в українській радянській енциклопедії, під правопорядком розумівся порядок суспільних відносин, що ґрунтується на законі й відповідає його вимогам. Такий дослідник радянських часів, як Л. Явіч зауважує, що правопорядок – це реалізована в суспільних відносинах законність. Але ж стан речей, коли усі дотримуються законів, але ж законність не означає автоматично примат дотримання прав і свобод людини, якщо в суспільстві всі дотримуються законів – це не означає, що таке суспільство може бути придатним для (повертаючись до слушного визначення А. Крижановського) цивілізованого існування людини в рамках сучасного суспільства.

В тоталітарних режимах також існують закони. Й існують органи влади, які слідкують за дотриманням законності. В тоталітарних суспільствах може скластися умова, коли законів дотримуються усі індивіди. На нашу думку, в першу чергу в державі та суспільстві має існувати такий стан суспільних відносин, де дотримуються права і свободи суб'єктів права. Й такий стан суспільних відносин може існувати лише у демократичних правових державах, де реально принцип людини як найвищої соціальної цінності – це реальність, це виражено у нормативно-правових актах й одночасно це сприймається кожним індивідом громадянського суспільства (повторимося, яке також не може існувати поза правової демократичної держави, як і, власне, правова демократична держава не може існувати без громадянського суспільства).

О. Скакун зазначає, що правопорядок, законність та демократія є взаємозалежними явищами, де правопорядок виступає законністю у дії, тому якщо поведінка суб'єкта є правомірною, а законність виступає засобом встановлення правопорядку. Правопорядок може стати основою для демократії та умовою реалізації демократичних інститутів, що будуть розвиватися на основі законності, й завдяки демократичним механізмам, інститутам і нормам можна змінювати нормативно-правовий фундамент регулювання суспільних відносин. Тому, на думку О. Скакун, правопорядок є реальним і повним, послідовним здійсненням всіх вимог законності, принципів права, насамперед реальне і повне забезпечення прав людини [9, с. 458–459]. Вчена також робить акцент на тих принципах, що стосуються забезпечення прав людини.

В. Нерсеянц розглядає правопорядок як порядок взаємовідносин суб'єктів права у сфері правової регуляції й наголошує, що поруч з абстрактним його значенням (про що вже йшлося у дослідженні), існує реальний правопорядок у вигляді результату дійсного дотримання у житті вимог правопорядку, підсумок реальної дії на практиці норм права, їх реалізації у правових формах, у вигляді суб'єктивних прав, виконання юридичних обов'язків [10, с. 117]. Р. Шай зауважує, що правопорядок: «являє собою стан реалізації суб'єктивних прав і виконання юридичних обов'язків усіма учасниками правовідносин, рівень якого залежить від діяльності владних і суспільних інституцій (насамперед правоохоронних), колективів підприємств, установ, організацій та їх адміністрацій, побу-

дованих на принципах верховенства права, пріоритету прав і свобод людини та громадянина, а також неухильному дотриманні приписів законів держави» [10, с. 120]. У наведеній дефініції також слушно зауважається про принципи верховенства права, пріоритету прав і свобод людини і громадянина.

П. Рабінович вказує, що правопорядок як стан упорядкованості та організованості суспільних відносин може формуватися в умовах законності, яка є його головною умовою. О. Ющик наголошує, що правопорядок виступає метою діяльності державного апарату та пов'язаний з реалізацією принципу законності, тому що вони містять у собі юридичний закон. Тому законність та правопорядок є одночасно і тотожними й різними явищами, які взаємопов'язані та опосередковують один одного [11, с. 17; 5 с. 70;]. С. Пектов розкриває поняття правопорядку наступним чином: «стан суспільних відносин, фактичної врегульованості соціальних зв'язків, якісне вираження законності, при якому забезпечується дотримання правових норм, що містяться в нормативних актах, які, в свою чергу, впорядковані відповідно до правил нормопроектної техніки [4].

Т. Кирилюк називає правовий порядок системою суспільних відносин, що врегульовані нормами права і упорядковані в результаті правомірної поведінки суб'єктів суспільного життя, а у якості основного елемента структури правопорядку виділяє правомірну поведінку [1, с. 43]. Дослідниця називає правопорядок не станом, а системою суспільних відносин, натомість ми усе ж схилиємося до того, що правопорядок є якраз якісним станом суспільних відносин. Водночас, слушно зауважує Т. Кирилюк на тому, що правомірна поведінка є важливим елементом, хоча, на нашу думку, він є рівнозначним елементом структури правопорядку, або засобом досягнення правопорядку «в ідеалі». Звісно, як ми вже зазначали, позиція громадянського суспільства, кожного індивіда окремо із обрання правомірної поведінки є важливою, але має й бути вплив держави та її інститутів на підтримання правопорядку, не допущення порушення правових норм та на побудові ефективної та справедливої системи для громадян відновити свої порушені права. О. Сауляк має критичне ставлення до правопорядку у вигляді результату суто правомірної поведінки суб'єктів права та реалізованої законності. За таких умов правопорядок стає ідеальним явищем, й поза його межами залишаються прояви про-

типравних дій. Натомість реальний правопорядок, який складається в суспільстві, є поєднанням правомірної поведінки й дій протиправного характеру [5, с. 83].

Вважаємо за необхідне для кращого розуміння поняття правопорядку виділити ряд його ознак, які надає К. Попович: він відображає стан впорядкованості суспільних правовідносин, що виникають та змінюються в процесі діяльності суб'єктів права; правопорядок функціонує за умов дотримання правових принципів, що розробляються державою (з урахуванням принципу верховенства права), держава має здійснювати правотворчу функцію й одночасно слідкувати за дотриманням правопорядку, що у свою чергу впливає на формування правопорядку; правопорядок є ілюстрацією стану законності в державі, тобто результатом законності в дії; правопорядок може існувати лише за умов взаємодії держави та суспільства у сфері правового регулювання; людина як головний суб'єкт, завдяки якому правопорядок може бути досягнутий, має усвідомлювати свої дії та відповідальність за них під час взаємодії з іншими суб'єктами суспільних відносин [7 с. 22].

Дослідники також розглядають правопорядок через призму певної своєї проблематики суспільних відносин, які вони вивчають. Наведемо розуміння правопорядку від К. Пучкова, який займається питанням правопорядку у сфері національної безпеки, а саме дослідник пише: «правопорядок у сфері національної безпеки – реальний статико-динамічний стан соціально-правового життя, який характеризується захищеністю об'єктів національної безпеки та національних інтересів і цінностей всього народу від потенційних, реальних загроз і викликів. Правопорядок у сфері національної безпеки є результатом масово-стихійної соціальної активності людей або соціальних практик окремих груп суспільства» [8, с. 251]. Дослідник виходить із позицій правопорядку не як якогось недосяжного «ідеалу», а реального стану суспільних відносин, за яких усі об'єкти національної безпеки, національні інтереси захищені від будь-яких загроз. Наразі, зауважимо, нажалі, через збройну агресію росіян проти нашої держави, для досягнення правопорядку у сфері національної безпеки України ми маємо прикладати значних зусиль у довготривалій перспективі.

Зауважимо, що на думку багатьох дослідників (с. Алексєєв, Г. Арутюнян, В. Лемак, П. Шляхтун) в теорії права співпадає бачення правопорядку як

певного стану суспільних відносин, який врегульований нормами права та формується на умовах законності. Думка про те, що правопорядок є процесом дотримання і застосування законів, підзаконних актів, результатом реалізації законності в реальні суспільні відносини дещо звужує розуміння правопорядку [6, с. 18].

Висновки. В ході дослідження ми прийшли ряду висновків:

1. На основі наявного наукового доробку щодо поняття правопорядку, змісту і розуміння цього явища, його ознак під правопорядком можна вважати такий стан суспільних відносин, за якого відповідно до правових норм забезпечуються повноцінно і всебічно права та свободи усіх суб'єктів права.

2. Правопорядок можна розглядати як певний ідеал, до якого суспільство та держава мають розвиватися, водночас, і як стан реальних суспільних відносин, за яких усі суб'єкти права можуть реалізувати свої права, правопорушення є явищем не системним й державна система побудована таким чином, що суб'єкти права можуть якнайшвидше, у повному обсязі та справедливо відновити свої порушені права.

3. Поняття правопорядку не може бути застосовано до недемократичних неправових держав. Правопорядок це цінність і надбання, яке може існувати лише за наявності правої держави та громадянського суспільства, демократичного режиму й правової системи, де діє верховенство права.

4. Важливим елементом досягнення правопорядку є усвідомлення кожним громадянином держави того, що людина, її права та свободи є найвищою соціальною цінністю.

Список використаних джерел:

1. Кирилюк Т.В. Правопорядок у суспільстві як результат правомірної поведінки. *Часопис*

Київського університету права. 2009. № 1. С. 39-44.

2. Крижановський А. Ф. Право і правопорядок: грані співвідношення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2006. Вип. 29. С. 12-18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2006_29_5.
3. Крижановський А. Ф. Правовий порядок суверенної України: становлення та тенденції розвитку (загальнотеоретичне дослідження): автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.01; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2009. 40 с.
4. Петков С.В. Правопорядок. URL: <https://tnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/03/%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9E%D0D0%BF%D1%83%D0%BD%D0%BA%D1%82.pdf>
5. Подорожна Т. С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 503 с.
6. Попович, К. Б. Щодо поняття «міжнародний правопорядок». *Науковий вісник Ужгородського університету* : Серія: Право / гол. ред. Ю.М. Бисага. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2011. Вип. 17. С. 17–20.
7. Попович, К. Б. Теоретико-правовий аспект сучасного значення правопорядку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*: Серія: Право. 2012. Вип. 18. С. 20–22.
8. Пучков О. Поняття та ознаки сучасного правопорядку у сфері національної безпеки. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 6. С. 248-252.
9. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підруч. / О. Ф. Скакун.Х.: Консум, 2001. 656 с.
10. Шай Р. Я. Правопорядок і законність як ознаки правової держави. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Юридичні науки*. - 2014. № 801. С. 115-120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2014_801_23.
11. Ющик О. І. Правова реформа: загальне поняття, проблеми здійснення в Україні. Київ: Ін-т законодавства Верхов. Ради України, 1997. 190 с.

Koteliukh M. O. The concept of legal order in modern jurisprudence

The article deals with the conceptual and categorical apparatus of legal order. Different views of researchers on the etymology of law and order, the meaning of this concept are considered. The opinion is emphasized that views on the concept of law and order are subject to changes due to, in fact, the development of society, its views on social relations, human rights, the rule of law, etc. The article also examines the problem of the relationship between the concepts of "law" and "law and order", and emphasizes the opinion of A. Kryzhanovskyi that despite different approaches to the relationship between law and law and order, law without law and order will not have a real implementation in people's lives, and law and order is impossible without law. The attention is focused on the opinions of researchers that the provision of legal order is not exclusively carried out by the state, that is, by law enforcement activities of the state, the justice system, but also with the support of civil society, the concept of law and order cannot be reduced only to the state of implementation of legality. In this regard, the positions of the researchers are given, that law

and order is the goal of state activity and is connected with the implementation of the principle of legality. Law and order cannot exist without a civil society, where citizens consider law and order itself, the rule of law, a democratic state as a significant value and asset, as such phenomena that ensure their comfortable and civilized existence, in fact, in such a society and state, therefore compliance with social, legal including norms and an active position to ensure compliance with such norms by others is a guarantee of the existence of law and order. It is pointed out the definition of legal order as a state of social relations, under which, in accordance with legal norms, the rights and freedoms of all legal subjects are fully and comprehensively ensured. Legal order by researchers as a certain ideal to which society and the state should develop, at the same time, and as a state of real social relations under which all legal subjects can exercise their rights.

Key words: *rule of law, civil society, subjects of law, offenses, rights and freedoms, social relations.*